

Människans musikaliska hjärna – unik i djurvärlden

DEN ENARMADE PIANISTEN.

Berättelser om musiken och hjärnan.

466 sidor.

Författare: Oliver Sacks.

(Översättning: Ingemar Karlsson.)

Förlag: Brombergs, 2009.

ISBN 978-91-7337-048-6.

Det finns olika uppgifter om vad som skiljer människan från de övriga djuren – språket ligger högt på listan, den motstående tummen brukar nämnas. Men också musiken utgör ett av människans absoluta särmerken. Vi är ensamma om den lek med ljud, som vi kallar musik. De »sjungande« djuren nyttjar bara signaler, de är inte i närheten av vår ljudlek. Innebär det att musik är en evolutionär anpassning? Frågan är ett tvis-teämne sedan evolutionslärans vagg. Darwin funderade över den musikaliska förmågan och fann den vara en av våra mest mystiska egenskaper, eftersom den inte är »till minsta nytta för människan«.

Orden citeras av den populärvetenskapligt flitige och framgångsrike Oliver Sacks i förordet till »Musicophilia«, en samling beskrivningar av sjukdomsfall eller medfödd särart med musikalisk särbegegning eller obegåvnig, för-lorad eller nyvunnen musikalisk förmåga, musikepilepsi och musik-kogen epilepsi, musik-hallucinationer och »musik på hjärnan« i form av små-trudeluttr som finns in-ombords vare sig de är välkomna eller inte. Sacks lägger nog sin röst på att evolutionen har gynnat musikförmågan i sig och att den inte endast är en livskvalitetshöjande bieffekt av vår hjärnas många förmågor. Han argumenterar inte formellt för den tesen, men den lyser igenom flera gånger i texten: då han beskriver musikens emotionella kraft även för personer med uttalad demens liksom då han bevittnar nyetablerad »musikalitet« hos en person efter blixtnedslag. (Sacks menar att hjärnskada kan tänkas medföra ett

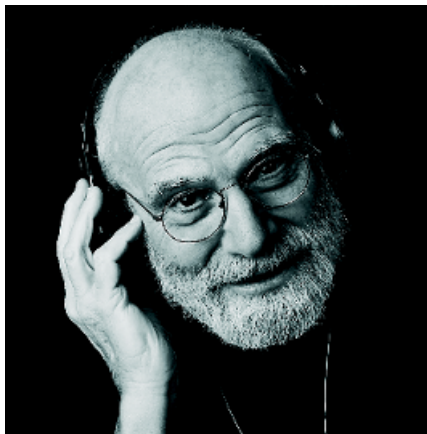

Foto: Elena Selbert

Författaren till »Den enarmade pianisten«, Oliver Sacks.

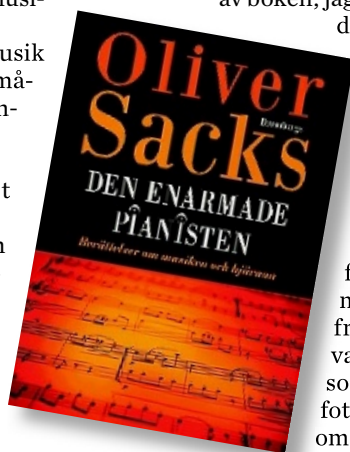
bortfall av hämmande inflytande på den musiktalang som naturen byggt in i hjärnan.)

Författaren skriver medryckande och välformulerat, och han är väl påläst i den aktuella »musikneurobiologiska« litteraturen, en genre som stadigt växer. Hans allmänbildade utblickar är också legio. Och hans medmänskliga och uppföljande intresse för sina patienter imponerar – för att inte tala om hur han orkar med brevskrivarna, som måste vara hundratals! Översättningen bygger på en andra amerikansk upplaga av boken; jag har läst den första, och

den nu översatta är avsevärt utvidgad med ett stort antal citat av brev Sacks fått från läsare av första upplagan.

Här får man också anledning till kritik. Läsningen blir stundom trötande, därför att Sacks förfaller till att ta med alltför många likartade upplevelser från patienter och brevskrivare. Tilläggen är dels gjorda som utvidgad text, dels som fotnoter – notapparaten är omfattande redan i första upplagan och har i den översatta ökat med drygt 25 procent. Ty-

vär störs flytet i läsningen. En smula störande är också att Sacks passar på att vinna nya poänger på gamla lagrar genom att återanvända fall från sina tidigare böcker.

Ibland uppkommer misstanke hos läsaren att Sacks överdriver för att göra sin framställning intressantare. Vännen som skulle lyssna på Mozart och »lyssnade med stor njutning« för att sedan upptäcka att han aldrig satt på skivan; den tondöve kantorn i synagogan som spelade fel »ibland en tredjedels oktav bort« utan att själv höra det men som accepterades av rabbinen därför att han gjorde sitt bästa; kvinnan med musik-hallucinationer som hörde »delar av 'O Come, all Ye Faithful' nitton och en halv gång på tio minuter«, eller när han på egen hand med hjälp av rytmiskt sjungande klättrar ned från ett norskt fjäll efter ett fall med quadricepsruptur och nervskador och ett »obrukbart« (useless) ben – man sätter ett frågetecken i kanten. Det är en ovälkommen misstanke med hänsyn till allt spännande och intressant han berättar. Och hur kommer det sig att Sacks ständigt möter människor med musikhallucinationer, medan jag med 35 år som neurolog och ett musikintresse som (sannolikt) matchar hans, inte har mött en enda?

Författarens kunnande om musik och repertoar är gediget, och han stoltserar gärna med det. Men då han påstår sig en dag undermedvetet vara fylld av en »svit av melodier«, som han upptäcker är Bachs »Capriccio vid en högt älskad broders avresa« och förstår sitt undermedvetna val som betingat av att hans egen bror är svårt sjuk – då tycker jag att han skryter med sin repertoarkännedom och trovärdigheten sviktar.

Översättningen flyter lika ledigt som Sacks' originaltext. Dock finns några facktermsgrodor – en granskning av såväl musikolog som neurolog hade inte skadat. »Loud« (stark) är i regel översatt med »högt«; »key« i betydelsen tangent har blivit »tonart«; »auditorier« (dvs konsertsalar/hörsalar) har blivit auditorier; och att i Sverige kalla Beethovens »Hymn till glädjen« (det vill säga nionde symfonins »An die Freude«) för »Ode to Joy«, därför att Sacks gör det i sin engelska text, är stötande.

På den neurologiska sidan träffar man bland annat på »herpesviruset encefalit«; »innerörats snäcka är förad av ett membran« (»lined with«, alltså klädd med ett membran) samt det alldeles

Omtvistade tekniker som utmanar etiken

CONTESTED TECHNOLOGIES.

Xenotransplantation and human embryonic stem cells.

211 sidor.

Författare: Anders Persson, Stellan Welin.

Förlag: Nordic Academic Press; 2008.

ISBN 978-91-85509-05-8.

Xenotransplantation var namnet på ett hett medicinskt forskningsområde på 1990-talet. Tekniken att transplantera över gränsen mellan olika arter, från djur till människa, hårbärgerade många möjligheter. I transplantationsvärlden förväntades inte minst lösningar på problemen med organbrist. Vid millennieskiftet 2000 hade forskningen om xenotransplantation likväl tappat fart. Framför allt hade varningarna för virusmitta tagit udden av den tidigare så lovande forskningen. Ungefär samtidigt började ett nytt forskningsområde få luft under vingarna. Stamcellsforskningen hade en ambitionsnivå som liknade sin föregångares och dessutom fördel av att arbeta med uteslutande humant material.

Sociologen Anders Persson och filosofen **Stellan Welin** har skrivit en intressväckande bok om bakgrunden till och de sociala och etiska förutsättningarna för de två medicinska forskningsområdena. I bokens inledning riktar förfat-

tarna uppmärksamheten mot en speciell aspekt av den biomedicinska forskningen i fråga, nämligen på vilket sätt xenotransplantation och stamcells-forskning kom att bli omtvistade teknologier (contested technologies). Deras egen forskning ansluter sig därmed till en speciell gren som undersöker forskningskontroverser av olika slag.

Kapitel 2 innehåller inledningsvis en redogörelse för olika historiska exempel på xenotransplantation. Kapitlet diskuterar därefter de olika riskscenarier och reglerande åtgärder som xenotransplantation kom att kopplas

till. Viktig för att förstå varför själva teknologin förlorade sitt attraktionsvärde är upptäckten av det endogena retroviruset PERV och forskarnas förslag till att införa ett globalt moratorium för forskningen. Kapitel 3 borrar i en etisk fråga som 1990-talets xenotransplantationsforskning ställdes inför och som också har allmängiltig betydelse: När och hur ska man i en forskningsprocess inleda kliniska försök på människa?

Kapitel 4 fokuserar den kontroversiella frågan om human embryonal stamcells-forskning vara eller icke-vara. Kapitlet är i huvudsak en genomgång av de debatter som förts och de beslut som fattats i den omtvistade frågan i Storbritannien, Sverige och USA. Katolska kyrkan och abortmotståndare profile-

rade sig tidigt som determinerade motståndare till den aktuella forskningen. Till skillnad från inom xenotransplantation har det däremot inte funnits några uttalade motståndare till stamcells-forskningen bland forskarna själva.

I kapitel 5 diskuteras ett fenomen som berör både xenotransplantation och humana embryonala stamceller: forskningens kommersialisering. Att införa ekonomiska incitament i forskningen är på många sätt nödvändigt, men innebär också en rad sociala och etiska dilemman. Kapitlet undersöker närmare relationen mellan de kommersiella krafterna och de förutsättningar som gäller i forskarvärlden.

Det avslutande kapitlet är en diskuterande sammanfattning där författarna ur ett samhällsperspektiv jämför villkoren för xenotransplantation och humana embryonala stamceller. Kapitlet summerar också kring de frågor som rests angående forskningens kommersialisering. Vidare diskuteras hur allmänheten kan involveras i processen. Författarna kritiserar den vanliga uppfattningen att mer information i en sak nödvändigtvis ska leda till mer positiva attityder.

Boken behandlar ett angeläget ämne och är pedagogiskt skriven. Författarna har ambitionen att på ett allmänbegripligt sätt genomlys de två medicinska forskningsfältens sociala och etiska utmaningar. Boken kan med fördel läsas såväl av intresserad allmänhet som av studerande på olika utbildningar i medicinsk etik och vetenskapshistoria.

Markus Idvall

fil dr i etnologi, Lunds universitet

➔ Människans musikaliska hjärna...

obegripliga uttrycket om den armamputerade pianisten med »barkartad frigörelse... av det lättretliga området i stumpen» («cortical disinhibition... of the excitable area of the stump», alltså frikoppling... av aktivitet i hjärnbarken i området motsvarande stumpen).

Den enarmade pianisten – Paul Wittgenstein, som förlorade sin högerarm i första världskriget och beställde pianokonserter för vänster hand av flera kompositörer, ett önskemål som bland andra Ravel hörsammade – har blivit titel på den

svenska utgåvan. Det är att göra våld på en så elegant titel som »Musikofili» – vad ligger bakom förlagets och översättarens beslut att göra så? Knappast rädsla för svåra facktermer; i boken är de många utan att förklaring ges – kommissur, parahippocampal, ideationell, eidetisk, för att nämna några. Snarare ett försäljningstrick för att uppnå en analogi till succén »Mannen som växlade sin hustru med en hatt»? Brombergs förlag är inte ensamt om tricket – på tyska lär boken heta »Der einarmige Pianist». (Rekordet vad avser förstöring

av en god originaltitel är kanske Victor Borges »My favorite intermissions«, som på svenska gavs ut som »Musik, det är fullt det«!)

Mina kritiska synpunkter är relativa randanmärkningar. Sacks' bok är, föga oväntat, en elegant exposé över några av den mänskliga hjärnans märkvärdiga funktioner och en av dess mest hänförande prestationer – fenomenet musik.

Jan Fagius

överläkare, neurologkliniken, Akademiska sjukhuset, Uppsala